

АНГЛОАМЕРИКАНСЬКІ СЛОВА-КОМПОЗИТИ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті зроблено спробу визначити статус слів-комполітів у мові, розглянуто різні підходи щодо способу їхнього творення. Увагу приділено виявленню англоамериканських комполітів та запозичених компонентів комполітів в українській та російській мовах кінця XX – початку XXI століття як результату міжмовної та міжкультурної комунікації; проаналізовано орфографічні особливості їхньої асиміляції у двох близькосторіднених мовах; виявлено спільні та відмінні тенденції написання з урахуванням даних словників іншомовних слів мов-реципієнтів.

Останнім часом лексика української та російської мов поповнилася великою кількістю слів, запозичених з інших мов. Однією із причин запозичення є те, що використання готових позначень економніше, ніж створення нових. Дві близькосторіднені мови кінця XX – початку XXI століття збагачувалися не лише запозиченими словами, а й словами-комполітами, де чільне місце належить англійській мові, а саме її американському варіанту.

Проблемі дослідження статусу іншомовних преполітивних і постполітивних одиниць присвячені праці Є. Карпіловської, Н. Клименко, І. Кочан, В. Теркулова, Н. Титаренко та інших. Двоїстий, гібридний характер цих іншомовних одиниць є тим об'єктивним фактором, що ускладнює визначення їхнього статусу.

Лінгвісти трактували комполіти за їх морфемним складом та словотвірною структурою. Історії виникнення іменників-комполітів присвятили свої праці Л. Сухобрус, І. Тараненко; словотвірну структуру й семантику складних слів у сучасній українській мові вивчала Н. Клименко; процеси творення складних слів як один із способів формально-граматичної реалізації семантичної структури речення розглядав В. Дорошевський. У працях І. Ковалика, В. Русанівського, Н. Родзевич, В. Горпинича та інших утворення комполітів тлумачиться як наслідок лексикалізації назв понять, виражених словосполученнями, що супроводжується зміною форми (структури) та семантики одиниць, які виступають компонентами комполітів.

Незважаючи на широкий спектр праць із цієї проблеми, дискусійними й донині залишаються питання щодо виявлення статусу комполітів у мові, а також зіставлення запозичених комполітів у споріднених мовах.

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, відкритістю питання щодо визначення способу творення слів-комполітів у мові, а з іншого – появою великої кількості англоамериканських комполітів в українській і російській мовах, що спричинено мовним контактуванням кінця XX – початку XXI століття.

Метою статті є визначення статусу слів-комполітів у мові та виявлення особливостей їхньої орфографічної асиміляції в українській і російській мовах.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити різні погляди на статус слів-комполітів у мові;
- виявити англоамериканські комполіти та компоненти комполітів в українській і російській мовах;
- проаналізувати спільні та відмінні особливості орфографічної асиміляції запозичених комполітів у двох мовах-реципієнтах.

Об'єкт дослідження становлять англоамериканські запозичення в українській і російській мовах, зафіксовані в словниках іншомовних слів кінця XX – початку XXI століття.

Предметом дослідження є орфографічна асиміляція англоамериканських слів-комполітів в українській і російській мовах у зазначений проміжок часу.

Матеріалом дослідження стали українські й російські словники іншомовних слів.

Серед науковців існують різні думки щодо визначення статусу іншомовних компонентів. Деякі мовознавці називають їх міжнародними елементами [1: 40]. Український мовознавець Б. Бартков, який досліджував компоненти, в багатьох своїх працях називає ці елементи блоками і зазначає, що вони можуть уживатися або в преполіції, або в постполіції [2: 64].

Поняття "комполіт" у мовознавстві сприймається у широкому і вузькому розумінні. Широке трактування комполітів полягає в розумінні їх як складних слів, утворених з двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, яка набула формально-граматичних і семантичних ознак окремого слова [3: 88]. У вузькому розумінні комполіти (лат. compositus – складник, складений з частин) – це складні слова, утворені основоскладанням [4: 117].

Деякі мовознавці комполітами вважають слова, які складаються щонайменш із двох лексично повнозначних компонентів, що функціонують як одне ціле і виокремлюються як особлива лексична одиниця завдяки своїй цільнооформленості [1: 39]. На думку Н. Клименко, іншомовні компоненти – це основи-класифікатори, що визначають профіль базового, означуваного компонента складного слова. В

мові зростає кількість основ-індикаторів, що займають останню позицію в слові, виконують роль базового компонента композита і групують навколо себе парадигми лексем [5: 23].

Компонент композиту – родове поняття, що позначає складову частину слова (корінь, суфікс, префікс), словосполучення, речення. Як вважає І. Кочан, компонент – це формальний, структурний показник, що може мати декілька слів [6: 15]. Іншомовні компоненти в наш час дуже продуктивні, але процес їх морфологізації ще не завершений. Тому слова, що мають у складі ці елементи, варто вважати композитами [6: 18].

У роботах В. Горпинича, Н. Родзевич та В. Русанівського утворення композитів як спосіб формально-граматичної реалізації семантичної структури словосполучення тлумачиться як наслідок лексикалізації назв понять, які виражені цими словосполученнями, що супроводжується зміною форми та семантики одиниць, які виступають компонентами композиту [3; 7; 8].

Досить часто говориться про те, що при аналізі апозитивних словосполучень виникає проблема відмінності між словосполученням та складним словом. Запозичення такого типу настільки адаптувались в українській та російській мовах, що їх словотвірні, граматичні та семантичні особливості варто розглядати у контексті нової для них системи.

Зазвичай тип утворення подібних лексичних одиниць називається словоскладанням. Суть його полягає у морфологічному поєднанні двох чи більше коренів (основ), тож в результаті утворюється композит. Словоскладання займає проміжне місце між морфологічним та синтаксичним способами словотворення [8: 88].

Проблема виникає в тому, що тотожність семантики словосполучення і відповідного йому слова говорить про те, що у даному випадку реалізуються відношення не словотвірні [9: 25].

Деякі мовознавці називають такі утворення квазікомпози́тами, тобто такими складними словами, що побудовані за атрибутивною юкстапозитною моделлю [6: 13], наприклад, слова: укр. *арт-шоу, реаліті-шоу, ток-шоу*; рос. *арт-шоу, реалити-шоу, ток-шоу*. На противагу простому слову, складне не допускає вставлення інших одиниць між компонентами, їх перестановку, і має ознаки синтаксичної та структурної цілісності. За словами Е. Бенвеніста, варто розглядати складні імена не як морфологічні типи, а як синтаксичні структури. Кожен тип складних імен варто вивчати як трансформацію будь-якого типу синтаксично вільного висловлювання [10: 114]. Ознаки розмежування складного слова і словосполучення: 1) ціліснооформленість; 2) семантична цілісність; 3) співвіднесеність зі словосполученням. Основоскладання порівняно зі словосполученням є вищим етапом абстракції [2: 83].

Альтернативне вирішення проблеми запропонував В. Теркулов, який розглядає кожен такий дериват як одиницю, яка входить до розряду структурних різновидів номінативи зі словесною домінантою, тобто є семантично тотожною одиницею, словом, що поширене залежною повнозначною лексемою, яка виконує роль конкретизатора. Номінатива – це абстрактна одиниця, що реалізується у вербальних формах [9: 118], а композити – це альтернативні форми номінативи, що не пов'язані з дериваційними процесами, оскільки є словосполученнями. У процесі лексикалізації слово втрачає понятійну структуру і зв'язок зі спорідненими словами [5: 11-13].

Композити, або альтернативні форми номінативом, не є дериваційними одиницями. Омонімічні відповідним словосполученням, деривати з'являються в мові засобом лексикалізації – процесу перетворення варіанта номінативи у стійкий елемент мови, який функціонує в якості еквівалента окремого слова [9: 119].

На нашу думку, композити утворюються лексико-синтаксичним способом, який відрізняється від способів складання тим, що при словоскладанні утворюються складні слова на базі двох слів, які не утворюють словосполучення, тобто між цими словами не існує залежного зв'язку, між ними не можна поставити питання.

Словотвірне значення в зрощеннях виявляється через втрату синтаксичних ознак словосполучення і появу граматично оформленого слова [14: 112], що належить до певної частини мови.

Англоамериканські слова-композити в українській і російській мовах утворюються:

а) поєднанням двох запозичених компонентів: укр. *бізнес-ланч, бізнес-клуб, бізнес-леді, бізнес-прес, бізнес-скул, боді-арт, боді-гард, данс-клуб, данс-продюсер, ток-шоу, шоумен*; рос. *бизнес-ланч, бизнес-клуб, бизнес-леди, бизнес-пресс, бизнес-скул, боди-арт, боди-гард, данс-клуб, данспродюсер, ток-шоу, шоумен* тощо;

б) поєднанням питомого та запозиченого компонентів: укр. *арт-студія, арт-салон, бізнес-інкубатор, бізнес-кампанія, бізнес-освіта, бізнес-цикл, бізнес-школа, збори-презентація, радіозвернення, поп-зірка, поп-музика, поп-культура, поп-група, флайт-лист, файл-шафа, шоу-виконавець*; рос. *арт-студия, арт-салон, бизнес-инкубатор, бизнес-кампания, бизнес-образование, бизнес-цикл, бизнес-школа, поп-звезда, поп-музыка, поп-культура, поп-группа, радиобращение, собрание-презентация, флайт-письмо, файл-шкаф, шоу-исполнитель* тощо.

Велика кількість номінацій в українській і російській мовах створена за зразком атрибутивно-номінативної композитної моделі, що складається із запозиченої аббревіатури, наприклад, укр. *PR-мен, PR-працівник, PR-технології, PR-спеціаліст, політPRмен, VIP-персона, VIP-замовлення, VIP-місія*; рос. *PR-мен, PR-работник, PR-технологии, PR-специалист, политPRмен, VIP-персона, VIP-заказ, VIP-места* та інші.

Словосполучення англійської мови передаються у більшості випадків словами з дефісним написанням. Так, слово *art* у мові-оригіналі виступає прикметником у словосполученнях *art house*, *art gallery* та інших. В українській та російській мовах виявлено: укр. *арт-бізнес*, *арт-мистецтво*, *арт-шоу*; рос. *арт-бизнес*, *арт-тусовка*, *арт-шоу* тощо.

Так само від англійського словосполучення *internet cafe* утворились: укр. *інтернет-кафе*; рос. *интернет-кафе*. За аналогією використовуються укр. *інтернет-бізнес*, *інтернет-сервіс*; рос. *интернет-бизнес*, *интернет-сервис*, а також нові утворення з питомим лексичним матеріалом: укр. *інтернет-видання*, *інтернет-залежність*; рос. *интернет-издательство*, *интернет-зависимость*.

Зафіксовано випадки, коли в російській мові, на відміну від української, існують варіанти написання композитів, наприклад, англ. *public relation* передається відповідно рос. *публик-релейшин* [15: 549]; укр. *публік-релейшинз* [16: 509]; англ. *off-line* – рос. *офф-лайн*, *оффлайн* [15: 546]; укр. *офф-лайн* [16: 508]; англ. *on-line* – рос. *он-лайн*, *онлайн* [15: 531]; укр. *он-лайн* [16: 498]. Це свідчить про те, що в українській мові переважає англійський варіант написання, а в російській триває процес нормування.

Цікавим видається написання слів з першою частиною *business*. В англійській мові вона є частиною складного слова, якщо воно вживається з іменником, який позначає істоту (*businessman*, *businesswoman*, *businessperson*). Аналогічні правила існують при передаванні відповідних понять в українській та російській мовах, наприклад, укр. *бізнесмен*, *бізнесвумен*, *бізнеследі*; рос. *бизнесмен*, *бизнесвумен*, *бизнеследи*, але в російській мові виявлено й випадки варіативного написання. Так, Тлумачний словник Г. Сякревської містить наступне: *бизнес-вумен*, *бизнесвумен* [15: 62], а також *бизнес-партнёр*, *бизнеспартнёр* [17: 63], що не зустрічається в українській мові. З іменниками, які називають неістот, *business* в англійській мові утворює словосполучення (*business card*, *business class*, *business day*, *business park*, *business suit*), а в обох слов'янських мовах такі назви передаються дефісним написанням: укр. *бізнес-клуб*, *бізнес-клас*, *бізнес-план*; рос. *бизнес-клуб*, *бизнес-класс*, *бизнес-план* тощо. Також виникають утворення з питомим елементами: укр. *бізнес-програма*, *бізнес-година*; рос. *бизнес-идея*, *бизнес-право* та інші.

Дві споріднені мови мають власні моделі орфографічної адаптації запозичень-комполітів, де в українській переважає дефісне написання, а в російській – варіативне.

Виявлені в українській і російській мовах новотвори дають підстави стверджувати, що найактивнішим способом словотвору (після суфіксації) є композиція, а саме лексико-синтаксичний спосіб. Слова-комполіти – економний засіб для позначення різноманітних реалій і понять матеріального і духовного життя українського й російського суспільств на сучасному етапі розвитку. Вони є переконливим свідченням дії в мові закону економії лінгвальної енергії.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням особливостей функціонування запозичених слів-комполітів у двох близькоспоріднених мовах у різних сферах суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Григорьев В. П. О взаимодействии словосложения и аффиксации / В. П. Григорьев // Вопросы языкознания. – 1991. – №5. – С. 37–45.
2. Бартков Б. И. Английские суффиксоиды, полусуффиксы, суффиксы и слово / Б. И. Бартков. – Владивосток : Изд-во ДВНЦАН СССР, 1978. – 196 с.
3. Русанівський В. М. Збагачення й оновлення мови / В. М. Русанівський // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1976. – №8. – С. 4–57.
4. Дячок Н. В. О трансформации универбов в лексические дериваты / Н. В. Дячок // Східнослов'янська філологія. – Горлівка : ГДПНІМ, 2009. – С. 116–120.
5. Клименко Н. Ф. Основы и словосложения в процессах номинации современной украинской мови / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. – 1999. – № 4. – С. 17–24.
6. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові / І. М. Кочан // Мовознавство. – 1991. – № 4. – С. 10–21.
7. Родзевич Н. С. О строении сложных слов в современном украинском языке / Н. С. Родзевич // Укр. мова в школі. – 1952. – № 6. – С. 25–32.
8. Горпинич В. А. Строение слова и словообразование / В. А. Горпинич. – К. : Вища школа, 1977. – С. 87–89.
9. Теркулов В. И. Слово и номинатема : опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка / В. И. Теркулов. – Горловка : Изд-во ГПНИИЯ, 2007. – 240 с.
10. Бенвенист Э. Общая лингвистика : [монография] / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
11. Дорошевский В. Элементы лексикализации и семиотики / В. Дорошевский. – М. : Наука, 1973. – 288 с.
12. Клименко Н. Ф. Морфемні структури слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 51–57.
13. Сухобрус Л. С. Вопрос об утверждении в языке композитов-существительных иноязычного происхождения / Л. С. Сухобрус // Східнослов'янська філологія. – Горлівка : ГДПНІМ, 2011. – С. 131–138.
14. Титаренко В. М. Лексика іншомовного походження в північноукраїнських пам'ятках XVI – XVII ст. : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Валентина Миколаївна Титаренко. – К., 2007. – 260 с.
15. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Леонид Петрович Крысин. – М. : Эксмо, 2007. – 944 с.
16. Сучасний словник іншомовних слів / [укл. О. І. Скопченко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
17. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия : более 7000 слов и устойчивых сочетаний / [ИЛИ РАН ; под. ред. Г. Н. Сякревской]. – М. : Астрель : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 894 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Grigor'iev V. P. O vzaimodeistvii slovoslozheniia i affiksatsii [On the Interaction of Composition and Affixation] / V. P. Grigor'iev // Voprosy yazykoznanii [Linguistics Questions]. – 1991. – № 5. – S. 37–45.
2. Bartkov B. I. Angliiskie suffiksoidy, polysuffiksy, suffiksy i slovo [English Suffixes, Half Suffixes, Suffixes and a Word] / B. I. Bartkov. – Vladivostok : Izd-vo DVNTsAN SSSR, 1978. – 196 s.
3. Rusaniv's'kyi V. M. Zbagachennia i onovlennia movy [The Language Enrichment and Renewal] / V. M. Rusaniv's'kyi // Ukr. mova i lit-ra v shkoli [Ukrainian Language and Literature at School]. – 1976. – №8. – S. 4–57.
4. D'iachok N. V. O transformatsii univerbov v leksicheskie derivaty [On the Univerb Transformation in the Lexical Derivatives] / N. V. D'iachok // Skhidnoslov'ians'ka philologii [The Eastern Slavic Philology]. – Gorlivka : GDPNIIM, 2009. – S. 116–120.
5. Klymenko N. F. Osnovo- i slovoskladannia u protsesakh nominatsii suchasnoi ukrains'koi movy [The Stem and Word Composition in the Nomination Processes of the Modern Ukrainian Language] / N. F. Klymenko // Movoznavstvo [Linguistics]. – 1999. – № 4. – S. 17–24.
6. Kochan I. M. Dynamika i kodyfikatsiia terminiv z mizhnarodnym componentom u suchasni ukrayinskii movi [The Dynamics and Codification of Terms with the International Component in the Modern Ukrainian Language] / I. M. Kochan // Movoznavstvo [Linguistics]. – 1991. – № 4. – S. 10–21.
7. Rodzievich N. S. O Stroienii slozhnykh slov v sovremennom ukrainskom yazyke [On the Formation of the Compound Words in the Modern Ukrainian Language] / N. S. Rodzievich // Ukr. mova v shkoli [Ukrainian Language and Literature at School]. – 1952. – № 6. – S. 25–32.
8. Gorpinich V. A. Stroieniie slova i slovoobrazovaniie [Word-Building and Word-Formation] / V. A. Gorpinich. – K. : Vyshcha shkola, 1977. – S. 87–89.
9. Terkulov V. I. Slovo i nominatema : opyt kompleksnogo opisaniia osnovnoi nominativnoi yedynitsy yazyka [A Word and a Nominative Theme : the experience of the Complex Description of the Basic Nominating Unit] / V. I. Terkulov. – Gorlovka : Izd-vo GGPIYa, 2007. – 240 s.
10. Benvenist E. Obshchaia Lingvistika [General Linguistics] : [monographiia] / E. Benvenist. – M. : Progress, 1974. – 447 p.
11. Doroshevskii V. Elementy leksikalizatsii i semiotiki [Elements of Lexicalization and Semiotics] / V. Doroshevskii. – M. : Nauka, 1973. – 288 s.
12. Klymenko N. F. Morphemni struktury sliv u suchasni ukrayinskii movi [Morphemic Structures of Words in the Modern Ukrainian Language] / N. F. Klymenko, Ye. A. Karpilov's'ka // Movoznavstvo [Linguistics]. – 2001. – № 5. – S. 51–57.
13. Sukhobrus L. S. Vopros ob utverzhenii v yazyke kompozitiv-sushchestvitelnykh inoiazynchnogo proiskhozhdeniia [The Question on the Establishment of the Noun Composites of the Foreign Origin in the Language] / L. S. Sukhobrus // Skhidnoslov'ianska philologii [The Eastern Slavic Philology]. – Gorlivka : GDPNIIM, 2011. – S. 131–138.
14. Tytarenko V. M. Leksyka inshomovnogo pokhodzhennia v pivnichnoukrayinskikh pam'iatkakh XVI – XVII st. [The Lexis of the Foreign Origin in the Northern Ukrainian Works] : dys. ... na zdobuttia nauk. stupenia kand. philol. nauk : spets. 10.02.01 "Ukrayins'ka mova" / Valentyna Mykolaivna Tytarenko. – K., 2007. – 260 s.
15. Krysin L. P. Tolkovy slovar' inoiazynnykh slov [The Explanatory Dictionary of Foreign Words] / Leonid Petrovich Krysin. – M. : Eksmo, 2007. – 944 s.
16. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv [The Modern Dictionary of Foreign Words] / [ukl. O. I. Skopnenko, T. V. Tymbaliuk]. – K. : Dovira, 2006. – 789 s.
17. Tolkovy slovar' sovremenno russkogo yazyka. Yazykovye izmeneniia kontsa XX stoletia : bolieie 7000 slov i ustoichivyykh sochetanii [The Explanatory Dictionary of the Modern Russian Language. The Language Changes at the End of the XX Century : more than 7000 Words and Fixed Word Groups] / [ILI RAN ; pod red. G. N. Skliarevskoi]. – M. : Astrel' : AST : Tranzitkniga, 2005. – 894 s.

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2012 р.

Лелека Т. А. Англоамериканские слова-компози́ты в украинском и русском языках конца XX – начала XXI столетия.

В статье предпринята попытка определить статус слов-компози́тов в языке, рассмотрены различные подходы относительно способа их образования. Внимание уделяется англоамериканским компози́там и заимствованным компонентам компози́тов в украинском и русском языках как результата межъязыковой и межкультурной коммуникации, анализу особенностей их орфографической ассимиляции в двух близкородственных языках, выявлению общих и отличительных тенденций их написания на основе данных словарей иноязычных слов языков-реципиентов.

Leleka T. O. The Anglo-American Words-Composites in the Ukrainian and Russian Languages at the End of the XX – the Beginning of the XXI Centuries.

The article deals with the words-composites status determination in the language. Different approaches according to the ways of their formation are shown. The lexical and syntactical mode of their word-formation is revealed despite the cases of the words combination in English. Thorough attention is paid to the Anglo-American composites and the borrowed composite components in the Ukrainian and Russian languages as a result of the interlinguistic and intercultural communication. Their orthographic peculiarities in two cognate languages are analyzed, the common and distinctive signs of their writing according to the data of the dictionaries of the loans in the Ukrainian and Russian languages in comparison with the English variant are determined.